

RAK NA WSPAK – MOTYW RAKA W KULTURZE I NATURZE

MATERIAŁY POKONFERENCYJNE

z interdyscyplinarnej sesji
popularnonaukowej zorganizowanej
przez Muzeum Piśmiennictwa
i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie
dnia 8 czerwca 2018 roku

RAK NA WSPAK – MOTYW RAKA W KULTURZE I NATURZE

MATERIAŁY POKONFERENCYJNE

z interdyscyplinarnej sesji
popularnonaukowej zorganizowanej
przez Muzeum Piśmiennictwa
i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie
dnia 8 czerwca 2018 roku

50-lat działalności
Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki
Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie
1968-2018

Wejherowo 2018

Roman Drzeżdżon
Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki
Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie

Rak w pomorskiej literaturze ludowej

Rak – wodny zwierz – dziwny z wyglądu i zachowania, przez to nader tajemniczy, fascynował naszych pomorskich przodków – Kaszubów oraz Niemców. Zapewne z powodu owej tajemniczości rak (kasz. *rek*, niem. *Krebs*, dolniem. *Kreft*) nierzadko gościł w pomorskiej literaturze ludowej tworzonej w języku kaszubskim czy niemieckim (często w odmianie dolnoniemieckiej) – językach, które jeszcze w XIX w. rozbrzmiewały powszechnie na pomorskiej ziemi.

O słowie *rek* i nie tylko...

Na początek przyjrzyjmy się, co na temat kaszubskiego słowa *rek* znajdziemy w *Słowniku gwar kaszubskich na tle kultury ludowej* ks. dr. Bernarda Sychty. Tak więc pod hasłem *rek*¹ znajdujemy kilka znaczeń:

rek 1. zool. 'rak, *Astacus*'; 2. 'nowotwór złośliwy, rak'. *Ùmrzéc na reka. Smiertelny rek.* 3. 'rak drzewa'. *To drzewò mô reka;* 4. 'czerwona pięta'. *Nie òżenisz sã, czej mdziesz bòso chòdzëła, bò môsz reczi zamiast piątów* (Puckie);

¹ B. Sychta, *Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej*, T. IV, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 315-316.

Oprócz tego w *Słowniku...* mamy następujące hasła związane z *rekā*:

reczci część składowa kołowrotka do przędzenia: 'haczyki na widełkach przytwierdzone do szpuli';

reczi 'odmiana małych czarnych okrągłych śliwek' (Kazimierz);

reczk zool. 'jelonka, *Lucamus*' (pn);

reczny 'obfitujący w raki, zrobiony z raków, rakowy'. *Reczny stów, recznô zupa*;

zarekòwac 'zwiększyć liczbę hodowanych raków w rzece'. *Zarekùjemë rzékã, bądzemë mielë reczi*;

rekòwati 'rakowaty'. *Ta rena nie wëzdrzi za rekòwatą. To mòże bëc rekòwatô gùcza*;

rekòwische (pn.) **rekòwiskò** 'miejsce w rzece lub jeziorze obfitujące w raki'. *Zarëbionô nasza rzëka nie je, ale zó to to je jedno rekòwische*;

rekówka (Kępa Swarzevska), **rekòwónka** 'muszla małżów lub ślimaków'. *Dzecë chòdzëlë nad mòrzem i zbiërałë rekòwónczi* (Przymorze);

Ks. Sychta notuje również żartobliwy synonim słowa *rek*:

szczipnik żartobl. 'rak'. *Reka nazywają szczipnikã, bò mò szczëpce*².

Przy okazji rakowego tematu uważajmy na poprawność kaszubskiego zapisu słowa *rek*. Stawiając dwie kropki nad literę „e” otrzymujemy słowo *rëk* czyli *ryk*.

Z kolei słowo **rak** w kaszubszczyźnie ma zupełnie inne znaczenie niż w języku polskim – to określenie na coś pośledniego, małego, np. 1. 'drobne ryby, nie nadające się do jedzenia', 2. 'poślad', 3. 'drobny chrust, wióry, miał torfowy lub węglowy', 4. 'drobne ziemniaki', 5. 'śmieci' a nawet 6. 'drobne, małe dzieci'³.

Przyjrzyjmy się teraz przysłowiom i powiedzeniom z rakiem. W *Słowniku...*⁴ znajdujemy następujące:

² B. Sychta, *Słownik...*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1972, T. V, s. 236.

³ B. Sychta, *Słownik...*, T. IV, s. 294.

⁴ Tamże, s. 315.

Jachac na rekù – guzdrać się.

Jachac w reka – cofać się.

Czerwòni... zmiarzli jak rek. Drzi jak rek. Wëzdrzi, żebë gò sã rek nie jãł – o człowieku obdartym lub nieładnym.

*Chcesz reczi chwatac, mùszisz je z dzurë wëwlakac. Szlë z głëpim na re-
czi, a òn żabë chwôtôł. Z tobą gadac, a z głupim reczi chwatac. Trzëmac sã
jak rek strëszacczi torbë – trzymać się kogoś uparcie.*

*Nie wiëm, co òn sã ji tak trzimô jak rek strëszacczi torbë. Miewac sã jak
rek w torbie – czuć się jak nagi w pokrzywach.*

Wiedzec, dze reczi mają swòje dzurë – o człowieku wszystko wiedzącym.

Miec pieklë reczi z kims – mieć krzyż pański.

*W swiat daleczy, psu w dupã na reczi – odpowiadają na pytanie: Dze të
jidziesz.*

Biédny rekù, wòda wrô.

Ks. Sychta notuje również kilka zagadek, jedną przypowieść z Gochów
oraz opowieść z powiatu wejherowskiego, których głównym bohaterem
jest rek:

Zagadki:

Chto nie òstrzi nigdë nożëców?

*Czemù rek jidze pò cemkù do swòji chëczy, chòc słuńce swięcy? Bò òn
mô òczë w rzëcy.*

Szaré w rzëce, czerwóné w grónkù.

*Przypowieść: Ûcił stari rek młodégò reka: Ni mùszisz sã nigdë copac,
le wiedno jic wprzódk (Gochy).*

Opowieść: Czej Pón Bóg rozdôwôł zwierzãtóm òczë, tej òn sã spitôł reka:

– A dzeż të, rekù, chcôł te òczë miec?

Rek rzekł:

– Wszëtkò równo, chòc na ògònie.

Òdtądka rek sã copie.

Przysłów i powiedzeń z rakiem w języku kaszubskim jest sporo. Ina-
czej niż z wierzeniami i zabobonami. Ks. B. Sychta podaje jedno wierze-
nie z powiatu wejherowskiego: *Rek wrzucony w zôpòł chróni zbòżé przed
mëszami*. Z kolei w pracy Izydora Gulgowskiego pt. *Kaszubi* znajdujemy

przesąd rybacki: „Jeżeli przy pierwszym obławie ryb rak w sieć się ułowi, to znaczy szczęście”, oraz opowiadanie, z którego dowiadujemy się, jaka była przyczyna wyginięcia raków w Jeziorze Wdzydzkim:

W niedzielę ryby łowić jest grzechem. Jeżeli się jednak to robi, trzeba koneicznie tego samego dnia ryby złowione zjeść. Pan Bóg ukarze rybaka, łowiącego w niedzielę, i już niejedyn zamaist ryby ułowił węża (djabła). Jeżeli w niedzielę podczas podniesienia rybę się chwyci, wtenczas z odnośnej wody wszystkie ryby tego rodzaju zginą. Tak pewien rybak w jeziorze Wdzydzkiem o wspomnianej godzinie ułowił suma, których bardzo dużo w jeziorze było, od tego czasu ta ryba w Wdzydzkiem się nie znajduje. To samo stało się z rakami. I one zniknęły z tej samej przyczyny z jeziora Wdzydzkiego.⁵

Od słowa *rek* oraz jego niemieckich i polskich odpowiedników urobionych zostało wiele nazw terenowych oraz nazwisk często występujących na Pomorzu. Co do nazw miejscowości mamy m.in. Rekowo (pow. bytowski), Rekowo Górne (pow. pucki), Rekowo Dolne (dzielnica miasta Reda). Ks. Sychta notuje nazwę stawu w Nakli – Rek⁶.

Nazwiska zaś, wg prof. Edwarda Brezy⁷ mogły powstać przez podobieństwo człowieka do wyglądu czy zachowania raka lub wykonywanej czynności (czerwona barwa, specyficzny chód, łapiący raki). Na Pomorzu od kaszubskiego słowa *rek* urobione zostały nazwiska typu Rek, Rekowski, od polskiego słowa *rak* – Rak, Rakowski, Raczek, Raczyński, górnioniemieckiego *Krebs* – Krebs, oraz najczęściej spotykane „odrakowe” nazwiska ze słowa z języka średniodolnoniemieckiego *krevet* lub *kreft* – Kreft, Krefft, Kreffta, Krefta, Krewt. W tym miejscu wspomnieć należy o wywodzących się z Rekowa (pow. bytowski) familiach szlacheckich, których drugi człon nazwisk brzmi Rekowscy. Część z nich ma w herbach raka (zob. skan onok)

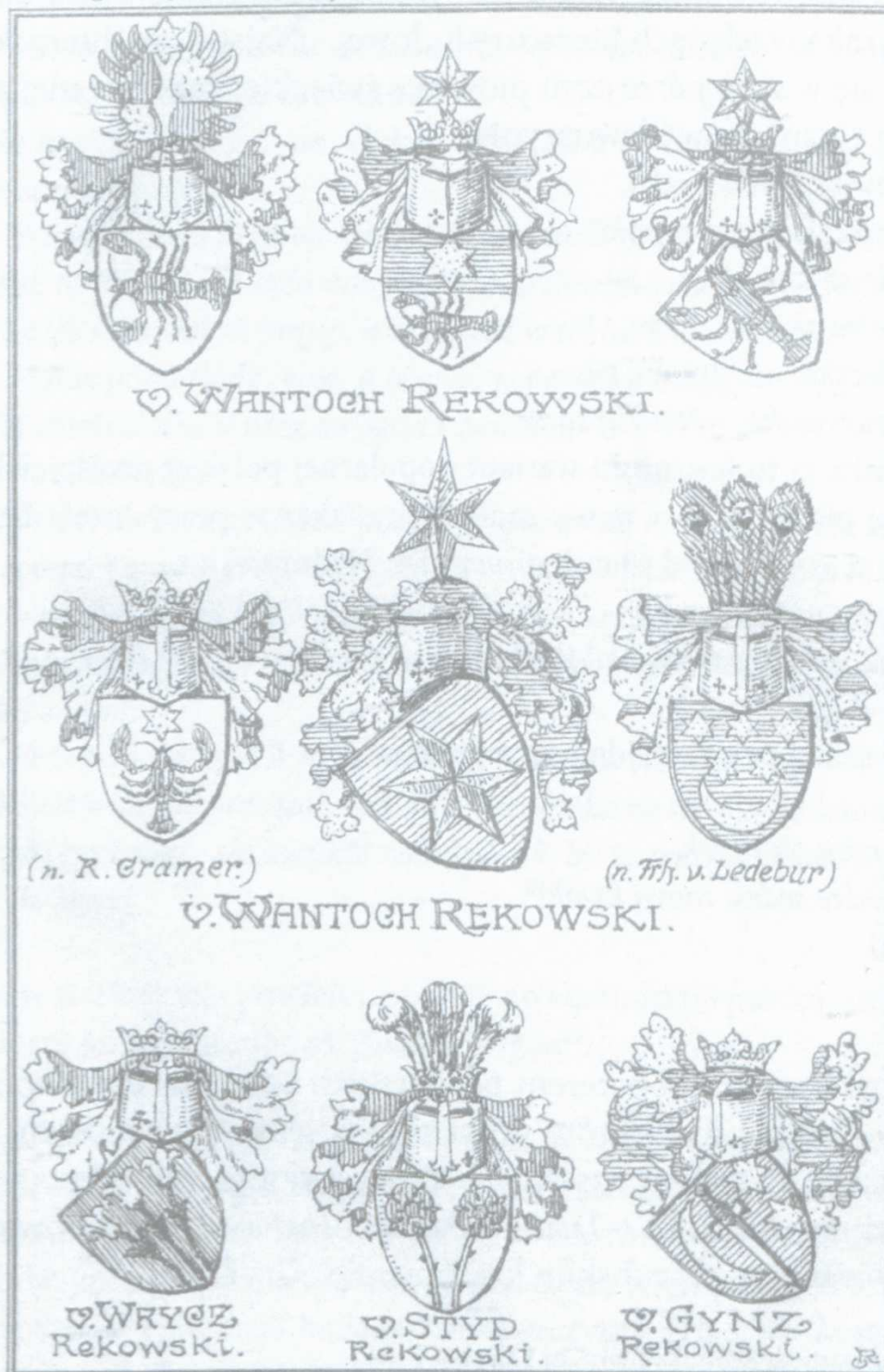
⁵ I. Gulgowski, *Kaszubi*, Kraków 1924, s. 76

⁶ B. Sychta, *Słownik...*, s. 316.

⁷ E. Breza, *Nazwiska Pomorzan. Pochodzenie i zmiany*, Gdańsk 2000, s. 225-227.

Tafel III.

Die Wappen der v. Wantoch
v. Gynz, von Styp und von Wrycz Rekowski.

Źródło: Wilhelm v. Wantoch-Rekowski, *Die Wappen der von Wantoch-, von Gynz-, von Styp- und von Wrycz-Rekowski*, [w:] „Mitteilungen des Vereins für Kaschubische Volkskunde”, Leipzig 1910, T. I, s. 168.

Rak w pieśni i opowieści

Po eksploracji kaszubskich słowników przyszedł czas na poszukiwanie raka w tekstach literatury ludowej. „Najstarszy” literacki *rek* pojawia się w *szãtopórce* czyli piosence świeckiej zanotowanej przez Floriana Ceynowę w Sławoszynie⁸:

*Tancowa so rëba z rekã,
A piotrëszka z pasternôkã.
Cëbùla sã dzëwòwa,
Że piotrëszka tancowa.
Cëbùleczkò, nie dzëwùj sã,
Wez piotrëszkã, wëtancuj sã.*

Piosenka ta to kaszubski wariant popularnej polskiej przyśpiewki ludowej, jej pierwsze dwa wersy znajdujemy także w pracy Józefa Łęgowskiego, jaki krył się pod pseudonimem Dr. Nadmorski:

*Tańcowala rëba z rekã
A pietruszka z pasternôkã itd.*⁹

W tej samej pracy znajdujemy zagadkę:

*Ni to rëba, ni to rek,
We wòdze sedzy, mówi kwak*¹⁰.
(żaba)

Rek był częstym bohaterem pomorskich bajek, facecji i opowiadań. Oto kilka z nich, które podajemy w języku kaszubskim oraz polskim, choć zapewne zapisane były w języku niemieckim.

Zacznijmy od bajki o *Lisie i raku* zanotowanej w Piechowicach, wydrukowanej w kaszubskim czasopiśmie „Gryf”¹¹:

⁸ „Skôrb Kaszëbskosłòvjanskjé mòvé”, nr VII, 1866, s. 107.

⁹ *Kaszuby i Kociewie. Język, zwyczaje, przesady, podania, zagadki i pieśni ludowe w północnej części Prus Zachodnich*, zebr. i oprac. Dr. Nadmorski (Józef Łęgowski), Poznań 1892, s. 152.

¹⁰ Tamże, s. 145

¹¹ „Gryf”, rok II, z. IX, 1910, s. 271-272.

Lës i rek

Zawiatowôł sã rek z lësã, chto prãdzy zańdze do karczmë. Ta karczma ale bëła ò milã drodżi òddalonô. Tak rek pòwiedzôł:

– Jak jô prãdzy przindã do karczmë, tej tã mie dôsz gãs, a jak tã prãdzy przindziesz, tej jô cã gãs dac mùszã.

Na to delë so rãczy. Ale rek lësã tak mòckò za łapã scësnã, że ten zawrzeszczôł, tej rzekł:

– Widzysz, jakã jô móm mòc, chòc jem taczi małì. Jakbë jô cã chwëcël za gòrdzel, to bëm cã òd razu ùdusël. Terò le chcejma stanãc równo!

Tak lës ùstawiel sã prosto, a rek szedł w tã òd lësã, mówiąc:

– Jô jesz pùdã slòdë cebie, a tã chòc w przòdkù bãdz!

Tej chwëcël lësã szpérã za ògón i zawòłôł:

– Rôz, dwa, trzë!

Na trzë! lës zaczã drzec, jak mógł, prosto do karczmë, a rek sã trzimôł jegò ògòna. I srodze prãdkò przelejcòł òn milã drodżi i bùchnãł do karczmë taczim szustã, że jaż lbã ò tómbak ùderzël. A tej sã nawrócël i szedł w dóm, bë rekòwi jisc naprocëm. Ale rek ju przë tómbachù pùscël sã lësowégò ògòna, i wòłôł za nim:

– Tã le terò jidziesz? A jô ju móm tu pôrã piw wëpitë!

Tak lës wiatónk przegrôł. Tak òn mùszôł reka za sztrôfã do jezora zaniesc i mù gãs przëniesc, ale òszukôł reka jednak, bò to mniãso zjòdl, a gnòtë zaniósł do jezora.

Inny wariant tej opowieści, podany po kaszubsku i polsku, znajdziemy w zbiorze Jerzego Sampa pt. *Zaklęta stegna*¹².

Po Pomorzu krążyło wiele opowieści, w wielu wariantach, w których wyśmiewano się z głupoty mieszkańców niektórych miejscowości. Na Pomorzu Wschodnim były to m.in. Gnieźdżewo oraz Tuszki, na Zachodnim m.in. Żelazno, Żelewo, Sianów czy Darżkowo. Wiele z tych facecji zebrał niemiecki badacz kaszubszczyzny Friedrich Lorentz. Rak występuje w kilku wariantach opowieści o „mądrości” mieszkańców wsi

¹² Zob.: J. Samp, *Zaklęta stegna*, Gdańsk 1985, bajka pt. *Jak przechitrzëc lësã, Jak przechytrzyć lisa*, s. 57-58.

Tuszkowy, którzy z raka, ze względu na szczypcę przypominającą nożyce, chcieli zrobić krawca. Oto jeden z wariantów kaszubskich:

Rôz ti gbùrzë nalezlë reka i nie wiedzelë, jaczé zwierzã to bëło. Tej ten szôłtës mówi:

– To je krôwc, patrzce le, òn mô te nożice kòle siebie.

Tej gbùrzë ceszëlë sã, co òni mielë krôwca we wsë, co jemù òni nie brëkòwelë nic zapłacëc. Òni halelë sukna i pòłożëlë na stół i wsadzëlë tegò reka na to sukno. I ten rek szedł pò tim suknie i gdzie òn szedł, tam òni pòznani to sukno. Ale ten rek szedł tak, że to sukno bëło do niczegò. Tej ti gbùrzë chcelë tegò reka òbsztorfòwac. Ale òni nie wiedzelë jakbë òni gò òbsztròfòwelë nògòrzi. Ten jeden mówi:

– Më gò chcemë spòlëc.

Ten drëdżi mówi:

– Më gò chcemë pòwiesëc.

I ten trzeci mówi:

– Më jemù chcemë głowã scąc.

Tej ten szôłtës mówi:

– To nie je jesz dosc złé. Wiéta wa co? Më gò chcemë we wòdã cësnąc i ùtopic. To je nògòrszò smierc, bò jak më gò wrzucymë we wòdã, tej òn sã mùszi dludzi czas mączëc, jaż òn zdechnie.

To tim gbùróm sã widzało i òni szlë do jezora i wrzucëlë tegò reka w jezoro. Jak òn pòszedł we wòdã, òn chlastnął tim ògònã. Tej ti gbùrzë mówilë:

– Patrzce le, jak òn sã mączì! To je złò smierc¹³!

(Lizaki, pow. kościerski)

Taki sam motyw występuje w opowiadaniu wydrukowanym na początku XX wieku w czasopiśmie „Wisła”, a dotyczy mieszkańców przysiółka Darżkowo (pow. lęborski):

¹³ *Teksty pomorskie (kaszubskie)*, zebr. F. Lorentz, Kraków 1924, s. 624-625. Zob. też opowieść z Gaci pow. lęborski o mieszkańcach wsi Żelazno w: *Teksty Pomorskie czyli Słowińsko-Kaszubskie*, zebr. F. Lorentz, Kraków 1913, s. 19-20.

Zmarł w Darżekowie krawiec, i gmina ujrzała się w kłopotcie, nie wiedziała bowiem, skąd wziąć nowego. Wraca z pola sołtys Jost i zwołuje strażacką gromadę, oznajmiając jej z radością, że upatrzył już nowego krawca. Natychmiast zaprzężono konie do wozu, a sołtys z kilkoma starszemi pojechał do pobliskich błot, pokazując im tam dużego raka, zaopatrzono go w niemniej wielkie nożyce. Przywieziono raka do wsi i ogłoszono go krawcem wiejskim. Wzięto kawał sukna, posadzono na nim raka i przykrawano tak, jak rak, łażąc, wskazywał. Ale jakoś nie szło dobrze, sukno zepsuto, więc wszyscy okropnie rozgniewali się na krawca, skazując go jednogłośnie na śmierć przez utopienie, ale nie w rodzinnych błotach, tylko w stawie na smogorzewisku. Związano go, powieszono do stawu, gdzie zdjęto zeń okowy, i na dany przez sołtysa znak, wrzucono do wody. Chłopi stali na brzegu, oczekując jego śmierci; gdy rak, poczuwszy się w swoim żywiole, zaczął pluśkać ogonem, zawołali uradowani: „Patrzcie, jak winowajca okropnie boryka się ze śmiercią!” Potym wrócili do domu i sprawili stypę¹⁴.

Tę samą historię, której bohaterami tym razem, byli mieszkańcy wsi Żelewo (niem. Seelow) znajdujemy w piśmie „Blätter für Pommersche Volkskunde” z 1899 r.¹⁵

We wsi Turzonka k. Kalisza (pow. kościerski) opowiadano taką oto anegdotę związaną z głupotą mieszkańców wsi Tuskowy:

W Tuskòwach ti gbùrzë nalezlë jednégò reka i nie wiedzelë, co za zwierz to bël. Tam bël jeden krôwc, co wădrowôł wiele pò swiece, tegò òni halelë i sã pitelë, czë òn znô tegò zwierza. Ten krôwc òbezdrzôł tegò reka i mówi:

– Taczégò zwierza jô jesz nie widzôł, ale to je abò jelén abò gòłąbk. Bò òn mô głowã jak jelén i nodzi jak gòłąbk.

Tej ti gbùrzë mówilë:

– To je barzo zli zwierz, tegò më mùszimë zabic.

¹⁴ G. Smólski, *Drwinkowania i żarty Pomorza*, w: „Wisła”, 1902, t. XVI, z. 1, s. 86-87, (zachowano język oryginału).

¹⁵ U. Krabe, *Warum die Bauer von Seelow eine Krebs ertränken*, „Blätter für Pommersche Volkskunde”, 1899, R. VII, nr 11, s. 163-164.

Tej òni pòłożëlë tegò reka na wóz i wiozlë do jezora. Ten òni gò wrzucëlë we wòdã a jak òn ruszël tim ògònã, tej òni mëslelë, żebë òn zdecht¹⁶.

W przytoczonej opowiadce rak jawi się ludziom z Tuszaków jako potwór – straszliwa krzyżówka jelenia i gołąbka, którego należy zgładzić, najlepiej skazując go najokrutniejszą karę – śmierć przez... utopienie.

Rak potworem? Nie tylko! Może być również głodomorem zjadającym miejskie budowle, olbrzymem oraz bohaterskim młodzieńcem, którego dusza zmieniła się w raka.

Otóż w Miastku, gdy budowano kościół, mieszkańcy zapomnieli o dzwonnicy, dlatego w okolicy mówiono, że to „raki zjadły wieżę kościelną”¹⁷. Z kolei w Insku (niem. Nörenberg, pow. stargardzki), gdzie w dawnych czasach handlowano rakami wyławianymi z pobliskiego jeziora, stworzenia te zjadały mury obronne oraz wieżę bramną. Najwięcej szkód miał czynić rak-olbrzym, który nie mógł zaspokoić apetytu na cegły i kamienie z miejskich budowli. W końcu osmiu czeladników rzeźnickich złapało potwora i zawiozło do Berlina¹⁸. Wizerunek raka z inńskiej legendy znalazł się później m.in. na tzw. notgeldach (pieniądzach zastępczych), emitowanych w latach 1920–1921 przez miasto, a od 2005 roku nad jeziorem można podziwiać pomnik raka przywiązanego łańcuchem do metalowego słupa.

Na Pomorzu Zachodnim znajduje się jeszcze jeden pomnik raka, a mianowicie w miasteczku Moryń (pow. gryficki). Zgodnie z legendą w dawnych czasach żył w nim młodzieniec, na którego wołano Rak. Miał ten odważny młodzian uratować swoje miasto w czasie najazdu Brandenburczyków, a później jego dusza zmieniła się w wielkiego raka. Podobno i dziś można go spotkać nocną godziną, kiedy wychodzi z jeziora¹⁹.

Ostatnia legenda o raku napisana została przez autora niniejszego referatu na zlecenie Gminnego Ośrodka Kultury w Somoninie. Stary rak szlachetny, przedstawiciel rodzimego gatunku raków na Pomorzu, opowiada historię ginięcia swego rodu wypieranego z pomorskich jezior przez zanieczyszczenie

¹⁶ *Teksty pomorskie (kaszubskie)*, s. 657.

¹⁷ W. Łysiak, *Dawny humor ludowy Pomorza Zachodniego*, Międzychód 1993, s. 89-90.

¹⁸ Tamże: s. 89. W innej wersji legendy raka pokonał kowal, zob. stargard.naszemiasto.pl/artukul/insko-kowal-zalatwil-silnego-raka,2537644,art,t,id,tm.html, (25.08.2018).

¹⁹ polskaniezwykla.pl/web/place/19096,moryn-fontanna-wielkiego-raka-.html, (25.08.2018).

Notgeld z Insa (niem. Nürnberg), 1921 r. Źródło: encyklopedia.szczecin.pl/wiki/Pieni%C4%85dz_zast%C4%99pczy_kolekcyjny_miasta_I%C5%84ska

środowiska oraz rozprzestrzenianie się raka amerykańskiego²⁰. W zamysłu autora legenda ta miała zwrócić uwagę na problem wymierania rodzimego gatunku raka z pomorskich wód.

Podsumowując – motyw raka w pomorskiej literaturze ludowej jest poświadczony wieloma przysłowiami i powiedzeniami, jest obecny, choć skąpo we wierzeniach i zabobonach, oraz w ludowych opowieściach – bajkach, legendach a przede wszystkim w facecjach i żartach. Często rak przedstawiany jest jako stwór nader dziwny i tajemniczy, wzbudzający w ludziach zaniepokojenie a nawet strach. Poprzez podobieństwo raczych szczypiec do nożyc ludzie próbują wykorzystać go w roli krawca. Próby te zawsze kończą się niepowodzeniem i skazaniem raka na śmierć przez utopienie. Oczywiście rak, jak to rak, próby topienia przeżywa... no chyba, że trafi do wrzółku. Natomiast w pomorskich wierzeniach rak jest znakiem szczęścia i ochrony, a ginie przez złych ludzi, którzy nie respektują boskich praw.

²⁰ R. Drzeżdżon, *Aleja Legend Kaszubskich*, Wydawnictwo Bernardinum 2015, s. 41-44 (cztery wersje językowe: kaszubski, polski, angielski oraz niemiecki, ilustracje Andrzej Arendt).

Spis treści

Wstęp	3
-------------	---

Prof. nadzw. dr. hab. inż. Przemysław Śmietana

Rak szlachetny – klejnot kaszubskich wód	5
--	---

dr Miłoslawa Borzyszkowska-Szewczyk

Dokąd i jak zmierza Grassowski rak?	
Motyw raka w twórczości Güntera Grassa	19

Benita Grzenkowicz-Ropela

Martwa natura z rakiem – przyczynek do rozważań nad sztuką niderlandzką XVI i XVII w.	31
---	----

Roman Drzeżdżon

Rak w pomorskiej literaturze ludowej	45
--	----

Tomasz Fopke

Od raka do krokodyla – motyw zwierząt wodnych w pieśni kaszubskiej	57
---	----

Fundacja Astacus Astacus	71
--------------------------------	----